

Tilburg University

Naar een eigenstandig academisch statuut van de victimologie

Groenhuijsen, M.S.

Published in:
Constate waarden

Publication date:
2008

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Groenhuijsen, M. S. (2008). Naar een eigenstandig academisch statuut van de victimologie. In M. Moerings, M. de Langen, & A. Franken (Eds.), *Constate waarden: Liber amicorum prof.mr. Constantijn Kelk*. (pp. 101-111). Boom Juridische Uitgevers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Naar een eigenstandig academisch statuut van de victimologie

Marc Groenhuijsen

Inleiding

Constantijn Kelk is een kunstenaar onder de strafrechtswetenschappers. Zowel letterlijk als figuurlijk. Van huis uit heeft hij een grote belangstelling voor beeldende kunst meegekregen, die in verschillende opzichten sporen achterlaat in zijn wetenschappelijk werk.¹ Ook zijn affiniteit met literaire meesterwerken komt op diverse plekken in zijn eigen publicaties tot uitdrukking.² Binnen het vakgebied is het oeuvre van Kelk ongemeen breed en boeiend. Zijn boeken en artikelen beslaan alle deelgebieden van het strafrecht. Op het terrein van het penitentiaire recht is hij zowel nationaal als internationaal een absolute coryfee. Ook het contact met de sociale wetenschappen gaat hij niet uit de weg, getuige zijn ruime kennis van de penologie. Om al deze redenen beschouw ik het als een voorrecht om een bijdrage te mogen leveren aan dit *liber amicorum* te zijner ere.

De voorafgaande opmerkingen vormen tevens de opmaat voor de introductie van het onderwerp van mijn opstel. Kelk heeft niet alleen een brede belangstelling en inzicht in het belang van sociale wetenschap voor het recht, hij toont in zijn werk daarnaast ook een opvallende bereidheid om nieuwe ontwikkelingen met een *open mind* tegemoet te treden. Zo'n 25 jaar geleden werden bijvoorbeeld ineens de slachtoffers van misdrijven tamelijk populair in bepaalde kringen van strafrechtbeoefenaars. Nu behoren de slachtoffers niet tot de groep personen die van nature een prominente plaats hebben in het intellectuele leven van Constantijn Kelk. Zijn vorming door de onvolprezen Toon Peters en zijn levenslange pionierswerk in het veld van de rechtspositie van gedetineerden zouden a priori minst genomen grote reserves jegens de emancipatie van slachtoffers binnen de strafrechtspleging doen vermoeden. Maar in plaats van een vooringegenomen afwijzing van deze verandering heeft Kelk zich in het

1 Ik denk dan niet alleen aan de opvallend fraaie illustraties in de vele door hem geschreven boeken, maar bijvoorbeeld ook aan bijdragen als *De strafbaarheid van kunstbeschadiging en -vernietiging*, in: A.H. Klip e.a. (red.), *KriTies: liber amicorum et amicarum E. Prakken*, Deventer: Kluwer 2004, p. 221-233 en *De kunst als inspiratie voor de strafrechtsbeoefening*, in: Freek Bruinsma e.a. (red.), *Precaire waarden: liber amicorum A.A.G. Peters*, Arnhem: Gouda Quint 1994, p. 43-60.

2 Zie vooral zijn bundel *Afgeschreven. L'homme perdu*, Arnhem: Gouda Quint 1990; Tolstoi's 'Opstanding'; het strafrechtssysteem en 'le vrai grande monde', *Tijdschrift voor Criminologie* 1989, p. 83-98, en *Knoet, bloed en bittere tranen. Anton Tjechov's penologisch onderzoek, een publieke aanklacht tegen een onmenselijk strafsysteem*, in: C. Kelk e.a. (red.), *Grenzen en mogelijkheden. Opstellen over en rondom de strafrechtspleging*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1984, p. 24-44.

onderwerp verdiept en er diverse publicaties aan gewijd.³ Enige terughoudendheid ten aanzien van het verder uitbouwen van een rechtspositie van slachtoffers binnen het strafproces is onmiskenbaar aanwezig, doch zijn standpunt is vooral gematigd en evenwichtig te noemen.

Tegen deze achtergrond wil ik in deze bijdrage ingaan op het theoretisch statuut van de victimologie. Er is al vaker betoogd dat veel van de veranderingen van het strafprocesrecht gedurende de afgelopen decennia berusten op empirische bevindingen vanuit de victimologie.⁴ Dit roept op z'n minst de vraag op naar het eigenstandig bestaansrecht van de victimologie. Wat is dit voor type wetenschap? Is het eigenlijk wel een wetenschap? Welke maatstaven moeten worden aangelegd om dit soort vragen te beantwoorden? Deze kwesties staan centraal in de navolgende paragrafen.

Victimologie als interdisciplinaire wetenschap

Er bestaat een omvangrijke literatuur omtrent de vraag of rechtswetenschap wel als een echte wetenschap mag worden beschouwd.⁵ Hetzelfde verschijnsel doet zich voor in relatie tot de victimologie. Ook in dit domein wordt met grote regelmaat het probleem opgeworpen of dit wel een voldoende afgebakend terrein van echt wetenschappelijk onderzoek is.⁶ De eerste kwestie die ik in dit verband aan de orde wil stellen, is de vraag *waarom* dit zo frequent ter discussie wordt gesteld. Waarom zoeken victimologen eigenlijk zo vaak een bevestiging van de legitimiteit van hun academische status? Hoe komt het dat dit verhoudingsgewijs zo veel vaker gebeurt dan bijvoorbeeld het geval is in – ogenschijnlijk vergelijkbare – gebieden als de psychologie of de economie?

Ik doe een poging om de belangrijkste redenen te inventariseren waarom regelmatig wordt getwijfeld aan de geloofwaardigheid van de victimologie als apart veld van wetenschappelijke studie.

De eerste daarvan is mijns inziens gelegen in de omstandigheid dat victimologie een multidisciplinair karakter heeft.⁷ Het is algemeen bekend dat met veel

3 Zie zijn Slachtoffers in rechte, in: C.H. Brants e.a. (red.), *Op zoek naar grondslagen*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003, p. 115-136; Slachtofferverklaringen in woord en geschrift, *DD* 2003, p. 93-101; De wet Terwee op de weegschaal, *DD* 2001, p. 347-352; Daders én slachtoffers, *DD* 1996, p. 97-103.

4 Zie onder andere mijn *The Development of Victimology and its Impact on Criminal Justice Policy in The Netherlands*, in: E. Fattah en T. Peters (red.), *Support for Crime Victims in a Comparative Perspective. A Collection of Essays dedicated to the Memory of prof. Frederic McClintock*, Leuven: Leuven University Press 1998, p. 37-54.

5 Ik beperk de lijst bronvermeldingen tot het hoogst noodzakelijke omtrent het zogenoemde methodendebat: C.J.J.M. Stolker, 'Ja, geléerd zijn jullie wel'; over de status van rechtswetenschap, *NJB* 2003, p. 766-778; R.A.J. van Gestel e.a., *Rechtswetenschappelijke artikelen. Naar criteria voor methodologische verantwoording*, *NJB* 2007, p. 1448-1461; en recentelijk het pedante en parmantige proefschrift van J.A.I. Wendt, *De methode der rechtswetenschap vanuit kritisch-rationeel perspectief* (diss. Rotterdam), Zutphen: Uitgeverij Paris 2008.

6 Mijn onderhavige beschouwing vormt een uitwerking van enkele onderdelen van: J.J.M. van Dijk, M.S. Groenhuijsen en F.W. Winkel, *Victimologie. Voorgeschiedenis en stand van zaken*, *Justitiële Verkenningen* 2007, nr. 3, p. 9-29.

7 Ik ga in deze bijdrage voorbij aan de beschouwingen die zijn gewijd aan het – op zichzelf reële – verschil tussen een interdisciplinaire benadering en een multidisciplinaire benadering (anderen

argwaan wordt gekeken naar multidisciplinaire wetenschappen door vertegenwoordigers van de monodisciplines die daarin een rol spelen.⁸ De monodisciplinaire specialisten wantrouwen de grensoverschrijdende activiteiten omdat daarmee de vertrouwde criteria voor succes en vooruitgang worden verschoven. Bovendien krijgen degenen die een multidisciplinaire aanpak beproeven veelal het verwijt dat het onmogelijk is om volledig te voldoen aan de methodologische vereisten die binnen de betrokken monodisciplines gelden.⁹ Hoewel deze op traditie berustende reserves best begrijpelijk zijn, passen ze welbeschouwd helemaal niet bij de doelstellingen van een echte universiteit. De tegenwerpingen zijn namelijk naar hun aard gewoon conservatief, terwijl een academische omgeving gericht zou moeten zijn op innovatie en nieuwe vormen van denken en reflecteren zou moeten ondersteunen en aanmoedigen.

Dit probleem kan worden geïllustreerd en verder worden aangescherpt door te wijzen op de omstandigheid dat de gevestigde monodisciplines de neiging lijken te hebben steeds verder te gaan over-specialiseren. In de psychologie en de sociologie bijvoorbeeld lijken de problemen die worden bestudeerd steeds maar kleiner te worden. Teneinde de betrouwbaarheid van verwachte uitkomsten te optimaliseren en aan de hoogste eisen van methodologische zuiverheid te voldoen, worden elementen van menselijk gedrag gereduceerd tot enkelvoudig manipuleerbare variabelen, die in experimenten in laboratorium-achtige omstandigheden kunnen worden getoetst.¹⁰ Deze vorm van miniaturisering van de wetenschap mag dan bijdragen aan methodische zuiverheid, maar het houdt wat mij betreft tevens het grote risico in dat de echte problemen van gewone mensen niet meer als legitieme voorwerpen van academisch onderzoek worden gezien. En dan zijn we toch niet op de goede weg.

Ik volsta met één voorbeeld om aan te geven over welk verschil in de visie op wetenschap het hier gaat. In het onderzoeksprogramma van Intervict is een project opgenomen omtrent de effecten van slachtofferschap op de levensloop van de getroffen.¹¹ Met behulp van longitudinale panel data zou inzicht moeten

spreken over *cross-disciplinary* of over *trans-disciplinary*). Victimologie heeft onmiskenbaar voorbeelden van beide, zodat de termen in dit opstel door elkaar worden gebruikt.

- 8 Zie onder andere Ymkje de Boer e.a., *Building bridges. Researchers on their experiences with interdisciplinary research in the Netherlands*, RMNO/KNAW/NOW/COS 2002. Vgl. ook Philip Fruytier e.a. (red.), *Multidisciplinaire bestudering van de rechtswetenschap*, *Ars Aequi* november 2007.
- 9 Zie het interessante verweer tegen deze bedenking op het gebied van de Legal Realists door Wouter de Been, *Realism Revisited* (diss. Tilburg), Tilburg 2005, p. 28-29: 'Such disciplinary overspill might seem to be beyond the capability of a single scholar to deal with and to demand a Faustian pact with Mephistopheles to pull off. Yet, the complexity is not as serious as it might seem. [...] [T]here is method in their madness, and coherence in their disciplinary eclecticism. This coherence is provided by their common theoretical outlook, however, rather than by the methodological constraints of their shared discipline.'
- 10 Ik bespeur deze neiging ook bij sommigen in de rechtswetenschap. Zie bijvoorbeeld Van Gestel e.a., 2007, p. 1459: 'De nadruk op scherpe afbakening van de onderzoeksvra(a)g(en) maakt dat de onderwerpen "kleiner" worden. Dus niet een onderzoek naar bijvoorbeeld de goede procesorde in het civiele procesrecht, maar "slechts" naar de corrigerende functie van de goede procesorde in het civiele hoger beroep in Nederland, in vergelijking tot de situatie in Duitsland.'
- 11 Intervict staat voor: International Victimology Institute Tilburg. Het gaat om projekt B6: Job career and life course effects of victimisation (zie <www.tilburg.edu/intervict>).

worden verkregen in de gevolgen van zware geweldsmisdrijven op een aantal aspecten van het vervolg van het leven van de slachtoffers in vergelijking met een controlegroep van niet-slachtoffers. Het gaat hierbij onder andere om ziekteverzuim, ontslag en werkloosheid, arbeidsmobiliteit (gedwongen en vrijwillig) en echtscheiding. Het lijkt me evident dat het verwerven van kennis omtrent deze grote vraagstukken, hoe voorlopig die kennis ook zou zijn en zelfs als daarbij belangrijke slagen om de arm moeten worden gehouden, van groot belang kan zijn voor de samenleving als geheel. Theorievorming op dit terrein zou rechtstreekse implicaties hebben voor allerlei onderdelen van het beleid van de overheid en van niet gouvernementele organisaties. Maar een project van deze aard past in het geheel niet in de *mainstream* van het huidige psychologische en sociologische onderzoek. Representanten van deze monodisciplines staan dan ook snel klaar om zo'n onderneming van de hand te wijzen omdat het te breed zou zijn om betrouwbare wetenschappelijke resultaten mee te kunnen bereiken.

Er is ook een nogal profane reden waarom vooral sociale wetenschappers het zelfstandig bestaansrecht van de victimologie niet zomaar erkennen. Die is gelegen in het ontbreken van *peer reviewed A-Journals* op dit specifieke terrein. Zoals ook rechtswetenschappers in de meest uiteenlopende omstandigheden moeten ervaren, wordt het bestaan van dergelijke tijdschrift-rankingen en de vaak daaraan verbonden begrippen 'impactfactor' en 'citatie-index' heel eenvoudig gezien als de vanzelfsprekende maat der dingen.

Ik voeg nog een complicerende factor toe. Net zoals het geval is bij de rechtswetenschap, is het ook ten aanzien van de victimologie niet zo dat de twijfel omtrent het academisch statuut alleen van buitenaf komt. De scepsis wordt ook regelmatig vanuit het eigen veld gevoed. Een bekend voorbeeld is de vaak geciteerde uithaal van Donald Cressey:

'Victimology is [...] a non academic program under which a hodgepodge of ideas, interests, ideologies and research methods have been rather arbitrarily grouped [...] and is characterized by a clash between two equally desirable orientations to human suffering: the humanistic and the scientific. [...] The humanists' work tends to be deprecated because it is considered propagandistic rather than scientific, and the scientists' work tends to be deprecated because it is not sufficiently oriented toward social action. Each set of victimologists would probably be better off if it divorced the other and formed alliances outside the shadow of the victimology umbrella.'¹²

Is dit waar? Geeft Cressey waardevol advies? Ik denk het niet. Natuurlijk moet een conceptueel verschil worden gemaakt tussen victimologie als een wetenschappelijke discipline aan de ene kant en belangenbehartiging ten behoeve van slachtoffers aan de andere kant. Dat zijn verschillende zaken. Maar dat betekent niet dat wetenschappers op dit terrein niets te leren hebben van belangenbehartigers, of omgekeerd. Binnen de victimologie gaat het er juist om theorie en praktijk met elkaar in verbinding te brengen. De oproep van Cressey om de door

12 D. Cressey, Research implications of conflicting conceptions of victimology, in: Ezzat Fattah (red.), *Towards a Critical Victimology*, New York: St. Martin's Press 1992, p. 57-73; onder andere aangehaald door R. Elias, Paradigms and Paradoxes of Victimology, in: C. Sumner e.a. (red.), *International Victimology*: Canberra: Australian Institute of Criminology 1996, p. 9-34.

hem bedoelde ferme scheiding aan te brengen lijkt mij dus niet functioneel. Het weerspiegelt veeleer zijn eigen onzekerheid als een academische victimoloog.

Criteria en toetsing daaraan

Van hieruit kunnen we tot de kern van de zaak komen. Wat zijn eigenlijk de normen die bepalen of een bepaald studieterrain een eigenstandig wetenschappelijk statuut heeft? Welke maatstaven moeten hierbij worden aangelegd?

Ook hierover wordt uiteraard verschillend gedacht.¹³ Ik denk dat ik aan de veilige kant van de literatuur blijf als ik de volgende drie criteria aanleg:

- a Er moet een redelijke mate van duidelijkheid zijn omtrent het object van studie.
- b Er dient consensus te bestaan omtrent geaccepteerde methoden en technieken van onderzoek.
- c En er moeten basisbegrippen, concepten en theorieën aanwezig zijn die de waarneming en de analyse kunnen structureren.

Opgemerkt moet nog worden dat de methodologie en de beschikbare theorieën samen de kennisleer, de epistemologie van de discipline vormen. De epistemologie bepaalt uiteindelijk naar welk type kennis we in een domein zoeken en wat de standaarden zijn voor de betrouwbaarheid en conclusie van onderzoeksresultaten.

Tot welke resultaten komen we wanneer deze maatstaven worden toegepast op de victimologie? Op het eerste gezicht ziet het er niet zo goed uit. De belangrijkste reden daarvoor is dat nogal wat verwarring lijkt te bestaan over de afbakening van het veld van studie. Met andere woorden: het grootste probleem lijkt te zijn om het eens te worden over het object van onderzoek. Er zijn talrijke geschriften gepubliceerd waarin de vraag centraal staat welke typen slachtoffers nu wel of juist niet tot het domein van de victimologie moeten worden gerekend.¹⁴ In veel van die boeken en artikelen wordt het vraagstuk aangepakt door een uitvoerige beschouwing te wijden aan de *definitie* van het begrip slachtoffer. Doorgaans blijkt die aanpak moeizaam en niet erg productief te zijn, omdat aan het eind van de rit moet worden geconcludeerd dat welbeschouwd ook de *dader* van een misdrijf onder de zo zorgvuldig gecomponeerde omschrijving valt. Het contrast met onomstreden rijpe exacte wetenschappen is op dit punt dan ook groot. Niemand zal bijvoorbeeld de moeite nemen om een

13 Zie onder andere Herman Koningsveld, *Het verschijnsel wetenschap. Een inleiding tot de wetenschapsfilosofie*, derde druk, Meppel: Boom 1978; en toegespitst op de rechtswetenschap onder andere P.B. Cliteur en A. Ellian, *Encyclopedie van de rechtswetenschap I. Grondslagen*, Deventer: Kluwer 2006, p. 3-16.

14 Uit velen noem ik: Gerd Ferdinand Kirchhoff, *What is Victimology?*, Tokiwa International Victimology Institute, Monograph Series no. 1, Mito 2005; Sam Garkawe, *Revisiting the Scope of Victimology – How Broad a Discipline should it be?*, *International Review of Victimology* 2004, p. 275-294; D. Knudten, *The Scope of Victimology and Victimization: Towards a Conceptualization of the Field*, in: Sarah Ben David en Gerd Ferdinand Kirchhoff (red.), *International Faces of Victimology*, Mönchengladbach: WSV Publishing 1992, p. 43-51; en C. Birkbeck, *Victimology is What Victimologists Do – But What Should They Do?*, *Victimology – An International Journal* 1983, p. 270-275.

publicatie te wijden aan de vraag of het simpele rekenen op school (optellen, vermenigvuldigen, delen, etc.) nu wel of niet behoort tot het domein van de wiskunde.

Toch valt hier meer over te zeggen. En dan verandert het beeld. Waarschijnlijk is veel te lang gezocht naar waterdichte omschrijvingen van het preciese domein van de victimologie en naar sluitende definities van het kernbegrip 'slachtoffer'. Het is zeer de vraag of dat de juiste weg is om vooruitgang te bewerkstelligen. Voor inspiratie ben ik te rade gegaan bij Karl Popper. Die heeft een vrij radicaal standpunt omtrent de betekenis en de rol van definities in het wetenschappelijk discours:

'The development of thought since Aristotle could be summed up by saying that every discipline, as long as it used the Aristotelian method of definition, has remained arrested in a state of empty verbiage and barren scholasticism, and that the degree to which the various sciences have been able to make any progress depended on the degree to which they have been able to get rid of this essentialist method. This is why so much of our 'social science' still belongs to the Middle Ages [...] The attempt to solve a factual problem by reference to definitions usually means the substitution of a merely verbal problem for the factual one.'¹⁵

Voor Popper is het duidelijk dat vooruitgang in de wetenschap niet ontstaat door te beginnen met definities, maar door te starten vanuit *problemen*. Eerst moet het probleem worden afgebakend, dan dient een *theorie* te worden geformuleerd om het probleem te adresseren of op te lossen. De volgende stap is dan om te bezien of de theorie geschikt is om alle aspecten van het probleem te omvatten. Zonder uitzondering zal blijken dat dit niet het geval is, als gevolg waarvan de noodzaak zich aandient om een betere theorie te vinden. Het interessante is nu dat het probleem inmiddels niet meer precies hetzelfde is als het oorspronkelijke probleem, omdat de poging om er theoretisch grip op te krijgen de situatie al op zichzelf heeft veranderd. Volgens Popper kan vooruitgang in de wetenschap worden beoordeeld aan de hand van de verschillen tussen de oorspronkelijke probleemstelling en de omstandigheden na de eerste pogingen om daar theoretisch vat op te krijgen.

Nu terug naar de victimologie. De strekking van de aangehaalde gedachtegang van Popper is natuurlijk dat het niet langer zo verontrustend is dat we geen overeenstemming hebben bereikt omtrent een waterdichte definitie van het veld van onderzoek of van een kernbegrip als het 'slachtoffer'. Welbeschouwd is dit zelfs een betrekkelijk normaal verschijnsel. Om dicht bij huis te blijven neem ik de rechtswetenschap als voorbeeld. Dit lijkt mij toch onbetwist een voldoende afgebakend terrein van onderzoek, hoewel niemand ooit een algemeen aanvaarde definitie heeft kunnen ontwerpen van kernbegrippen als 'recht' of 'rechtvaardigheid'.

¹⁵ Karl Popper, *The Open Society and its Enemies*, vijfde druk, Londen: Routledge & Kegan Paul 1966, p. 9 en p. 295; zie ook Karl Popper, *Autobiografie*, Utrecht/Antwerpen: Aula 1978, p. 25: 'Laat jezelf er nooit toe verleiden problemen over woorden en hun betekenis serieus te nemen. Wat wel ernstig genomen moet worden, zijn feitelijke vragen en beweringen over feiten: theorieën en hypothesen; de problemen die deze theorieën oplossen; de problemen die ze scheppen.'

Waar het klaarblijkelijk wél om gaat is dat een helder besef van de *core business* van een academische discipline kan worden aangetoond door het type problemen dat wordt bestudeerd en door de methoden en de theorieën die in dat verband worden aangewend. Indien we de status van de victimologie vanuit dit gezichtspunt benaderen, ben ik er van overtuigd dat we hier te maken hebben met een zelfstandige tak van wetenschap.

Victimologie als zelfstandige tak van wetenschap

Victimologie als idee en als veld van onderzoek is van de grond gekomen toen een aantal pioniers een bepaalde groep mensen identificeerde met bijzondere problemen en behoeften. Deze problemen en behoeften werden niet afzonderlijk, en zeker niet compleet of in onderling verband, bestudeerd in enige bestaande academische discipline. Uiteraard gaat het hier om de problemen van de groep mensen die slachtoffer is geworden van een misdrijf. Vervolgens is in de tweede helft van de vorige eeuw systematisch onderzoek geëntameerd naar de positie van deze mensen. Dat onderzoek werd vormgegeven vanuit een aantal vragen die door alle onderzoekers als relevant werden onderkend. Ik noem de meest in het oog springende voorbeelden. Welke typen strafrechtelijke victimisatie komen voor? In welke frequentie? Welke typen slachtoffers kunnen worden onderscheiden? Wat zijn de negatieve gevolgen van misdrijven voor de slachtoffers? Hoe kan de psychische verwerking van een delict worden bevorderd en hoe kan het onvermijdelijke leed zoveel mogelijk worden beperkt? Wat is het beste antwoord op strafrechtelijk slachtofferschap? Welke personen en welke autoriteiten hebben op dit terrein een bijzondere verantwoordelijkheid?

Het is evident dat de lijst met vragen gemakkelijk met vele andere kan worden aangevuld. Dat zou weinig zinvol zijn. We moeten verder de diepte in. Aangezien de hoofdstroom van het victimologisch onderzoek traditioneel – in ieder geval vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw – werd gericht op de zojuist genoemde vragen, is het tamelijk logisch dat daarbij veel aandacht werd besteed aan het bijzondere gegeven dat slachtoffers van misdrijven worden getroffen door leed dat hun opzettelijk door een medemens is toegebracht. Die bijzondere omstandigheid rechtvaardigt afzonderlijk onderzoek naar de emotionele impact op het slachtoffer. Om dezelfde reden is het ook begrijpelijk dat het object van studie binnen de victimologie lange tijd tamelijk vanzelfsprekend werd vereenzelvigd met de groep van slachtoffers van misdrijven.¹⁶ Ten slotte heeft deze historische achtergrond ook bepaald welke monodisciplines bij de victimologie werden betrokken (wel psychologie, geen wiskunde; wel economie en criminologie, geen historici) en kan hierdoor worden verklaard waarom het juridische perspectief verhoudingsgewijs een vrij dominante rol heeft gespeeld.

Mijn stelling is nu dat de zojuist genoemde problemen zijn onderzocht met een toereikende mate van theoretische en methodologische coherentie. Dit blijkt

¹⁶ Vanaf 1985 aangevuld met slachtoffers van machtsmisbruik door de overheid. Zie de *United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, GA Res. 40/34 van 29 november 1985.

bijvoorbeeld uit de stroom van handboeken over victimologie die in de afgelopen jaren zijn gepubliceerd, in alle belangrijke werelddalen.¹⁷ Binnen de wetenschapsfilosofie wordt algemeen aangenomen dat het een teken van maturiteit van een wetenschapsgebied is als er een reeks van handboeken bestaat waarin een vast bestand van theorievorming wordt uitgewerkt.¹⁸

Methoden, theorie, kennisleer

Ik ga iets dieper in op de methoden, de theorieën en de kennisclaims die binnen de victimologie van belang zijn. Het ligt voor de hand om dat toe te lichten aan de hand van een voorbeeld vanuit een juridische invalshoek.

Een typisch victimologisch probleem betreft de vraag welke rechten het beste kunnen worden toegekend aan slachtoffers van misdrijven binnen de strafrechtelijke procedure. Dit is onmiskenbaar een normatieve vraag. De methode waarmee deze vraag wordt benaderd is in beginsel dezelfde als die wordt gehanteerd in klassiek juridisch wetenschappelijk onderzoek. In feite komt het neer op het afwegen van verschillende en onderling niet geheel verenigbare waarden. Die afweging krijgt een wetenschappelijk karakter voorzover die wordt gestuurd door een theorie. 'Theorie' betekent in deze specifieke context een coherente en omvattende visie op de diverse belangen die binnen de systematiek van de betrokken rechtsorde een rol spelen en op de begrenzing van de flexibiliteit in oordeelsvorming die daardoor bestaat.¹⁹ Het type kennis dat hierbij ontstaat kan niet als 'waar' of 'onwaar' worden gekenmerkt, maar eerder als 'geldig' tegenover 'niet overtuigend'. Vanuit een victimologische invalshoek wordt deze afweging evenwel aangevuld met en ondersteund door een empirische dimensie. Indien bijvoorbeeld de invoering van een mondeling spreekrecht voor slachtoffers ter terechtzitting wordt overwogen, zal al in een vroeg stadium van de discussie groot gewicht moeten toekomen aan de empirische validiteit van de geprojecteerde voor- en nadelen van zo'n hervorming.²⁰

De volgende stap in het proces is nog sterker empirisch van aard. Vanaf het moment waarop binnen een rechtsorde is besloten tot het invoeren van nieuwe

17 Ik noem enkele belangrijke werken: Jo-Anne Wemmers, *Introduction à la victimologie*, Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal 2003; J. Goodey, *Victims and victimology*, Harlow: Longman 2005; Luis Rodríguez Manzanera, *Victimología. Estudio de la víctima*, séptima edición, Mexico: Porrúa 2002; B. Spalek, *Crime victims. Theory, policy and practice*, New York: Palgrave/Macmillan 2005; Linda Davies en Rika Snyman (red.), *Victimology in South Africa*, Pretoria: Van Schaik Publishers 2005.

18 Vgl. Koningsveld, 1978, p. 60.

19 Deze apodictische opmerking heb ik verder uitgewerkt in mijn opstel Het slachtoffer in het brandpunt van dynamiek en stabiliteit van het systeem van strafprocesrecht, in: A. Hartevelt e.a. (red.), *Systeem in ontwikkeling: liber amicorum G. Knigge*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 171-187.

20 Men spreekt in dit verband wel van 'prospectieve wetsevaluatie'. Vgl. R.A.J. van Gestel, Evidence-based lawmaking and the quality of legislation; Regulatory impact assessments in the European Union and the Netherlands, in: H. Schäffer en J. Iliopoulos-Stranpas (red.), *State modernization in Europe*, Berlijn: Berliner Wissenschafts-Verlag 2007, p. 139-165; en van dezelfde auteur *Wetgeven is vooruitzien* (oratie Tilburg), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, die laat zien dat de wortels van *evidence-based lawmaking* juist op het terrein van de victimologie liggen.

slachtofferrechten, rijst de vraag hoe de nieuwe bepalingen effectief kunnen worden geïmplementeerd. Dit is simpel en volledig een vraag die binnen de sociale wetenschappen past. De methode die hier moet worden toegepast kan worden samengevat als ‘conjecture and refutation’.²¹ De onderliggende theorie heeft betrekking op de soorten stimuli die geschikt zijn om gedragsverandering te bewerkstelligen en op de rol van organen van de strafrechtspleging en institutionele verhoudingen.²² Kennistheoretisch is ‘waarheid’ hier het criterium voor succes.

Tot zover het enigszins uitgewerkte voorbeeld van de introductie van nieuwe rechten voor slachtoffers van misdrijven. Het behoeft geen betoog dat vele andere vraagstukken – ik noem de psychologische impact van victimisatie, slachtoffer-surveys, problemen rond bijzondere kwetsbaarheid van bepaalde groepen – uitvoerig zijn onderzocht met eenzelfde graad van methodologische en theoretische nauwgezetheid. Op basis hiervan kom ik tot de slotsom dat men victimologie met recht een volwassen en zelfstandige tak van wetenschap mag noemen.

Het vorenstaande laat onverlet dat we toch niet helemaal voorbij kunnen gaan aan de vraag welke categorieën slachtoffers tot het domein van de victimologie mogen worden gerekend. Ik heb uiteengezet dat het vakgebied vooral is ontwikkeld vanuit een belangstelling voor misdrijfslachtoffers. Later is door een reeks van auteurs voorgesteld om het terrein te verbreden door ook studie te maken van degenen die door andere vormen van leed worden getroffen.²³ In beginsel heb ik geen enkele moeite met deze gedachte. Maar ik moet in dit verband nogmaals benadrukken dat wetenschap probleemgestuurd is. Een voorbeeld ter toelichting. Zou de victimologie ook betrekking moeten hebben op slachtoffers van extreme economische armoede?²⁴ Het punt waar het om gaat is of dit probleem, extreme armoede, kan worden bestudeerd met behulp van dezelfde theorieën en basisbegrippen als die we gebruiken in het domein van de misdrijfslachtoffers. Zijn begrippen als slachtofferprecipitatie, post traumatische stress stoornissen, herhaald slachtofferschap of herstelrecht in de sector van de armoede enigszins vergelijkbaar relevant? Als het antwoord bevestigend is (eventueel met een klein voorbehoud), dan zouden vigerende victimologische theorieën moeten worden aangepast en zou het bereik van de victimologie zonder meer moeten worden verruimd. Als het antwoord evenwel ontkennend moet zijn – en dat zou uit onderzoek zeer wel kunnen blijken – dan moet de conclusie luiden dat deze problemen voorshands buiten het bereik van deze discipline liggen. Er kan immers niet automatisch worden verondersteld dat slachtoffers van ander onheil dezelfde behoeften hebben als misdrijfslachtoffers. Het is wellicht mogelijk dat er meer overeenkomsten zijn dan we intuïtief geneigd zijn te verwachten, zoals bijvoorbeeld wordt gesuggereerd in een door

21 Karl Popper, *Conjectures and refutations*, vierde druk, Londen: Routledge & Kegan Paul 1972.

22 Vgl. Frans L. Leeuw, *Gedragsmechanismen achter overheidsinterventies en rechtsregels* (oratie Maastricht), Maastricht 2008, met nadere bronvermeldingen.

23 Een voorbeeld van zo’n pleidooi biedt Sam Garkawe, 2004.

24 Hieromtrent wordt vaak opgemerkt dat armoede *the biggest killer of all* is.

Marlene Young ontwikkelde algemene theorie over slachtofferschap.²⁵ Dit lijkt mij echter een kwestie die niet op basis van abstracte reflectie te beslechten is. We hebben empirisch onderzoek nodig teneinde te bepalen welke delen van de traditionele victimologie ook van toepassing zouden kunnen zijn op nieuwe en andere categorieën slachtoffers.

Vooruitzichten en afronding

De voorafgaande paragrafen hebben inzicht moeten bieden in het academisch statuut van de victimologie. Het is duidelijk dat de victimologie een jonge tak van wetenschap is. Er is nog ontzettend veel te doen. De kennis op dit terrein is gefragmenteerd en lacuneus. Het zou ondoenlijk zijn om hier in enkele alinea's samen te vatten waar de grootste tekorten in de beschikbare kennis liggen. Niettemin lijkt het zinvol om voorbeeldsgewijs enkele uitdagingen aan te stippen die de komende jaren in ieder geval ter hand zullen worden genomen.²⁶

Het eerste voorbeeld betreft de behoefte om, in navolging van de criminologie, meer 'differentiële victimologie' te ontwikkelen. Tot nog toe zijn teveel probleemstellingen en bestaande theorieën geënt op 'het slachtoffer' in het algemeen. Uiteraard zijn ook heel wat studies verricht naar de specifieke omstandigheden van slachtoffers van bepaalde categorieën delicten, maar deze aanpak en de daaruit voortvloeiende theorievorming zou nog aanmerkelijk systematischer vorm kunnen krijgen. Individuele persoonskenmerken van slachtoffers en de bijzondere omstandigheden van verschillende delictstypen zouden wel eens de hoekstenen kunnen zijn van de victimologische theorievorming in de nabije toekomst.

Mijn tweede voorbeeld betreft de economie van slachtofferschap. De economische consequenties van slachtofferschap – en van de reacties daarop – zijn nog nauwelijks voorwerp geweest van systematisch wetenschappelijk onderzoek. Er bestaan data omtrent de kosten van misdaad, maar daar houdt het dan ook mee op. Zo heeft het mij altijd verwonderd dat nog niemand onderzoek heeft verricht naar de kosten-baten-ratio van het verlenen van slachtofferhulp. Mijn hypothese zou zijn dat op dit gebied met vrij beperkte budgetten een aanzienlijk economisch voordeel voor de samenleving wordt bewerkstelligd. Maar dit is slechts een schatting uit de losse pols, die in serieus empirisch onderzoek zou moeten worden getoetst.

Ter afsluiting citeer ik John Dussich, één van de pioniers op het terrein van de victimologie: 'Victimology is not an exercise to amuse the curious, it is not an activity to enhance the careers of scholars, and it is not a ritual to soothe the conscience of politicians. In the final analysis it is a sincere endeavour to

25 Marlene A. Young, *Stress, Trauma and Crises: The Theoretical Framework of Victimization Reconsidered*, in: Koichi Miyazawa en Minoru Ohya (red.), *Victimology in comparative perspective*, Tokyo: Seibundo Publishing Co 1986, p. 188-198.

26 In een eerdere publicatie heb ik twee andere voorbeelden genoemd. Zie *Slachtoffers van misdrijven in het recht en in de victimologie*. Verslag van een intellectuele zoektocht, *DD* 2008, p. 144-145.

improve the human condition'.²⁷ Ik ben het hier volledig mee eens. Het uiteindelijke doel van succesvol victimologisch onderzoek is het terugdringen van leed. Wat mij betreft raakt het doel van victimologie hier heel dicht aan de doelstellingen van de strafrechtspleging en de strafrechtswetenschap. Ik stel met bewondering vast dat Constantijn Kelk zijn gehele academische leven lang een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan het bevorderen van deze humanitaire aspiratie.

²⁷ J. Dussich, *History, Overview and Analysis of American Victimology and Victim Services Education*. Paper submitted to the 11th International Symposium on Victimology, 13-18 July 2003, beschikbaar op <www.victimology.co.za/papers.htm>.